

RITTER LÁSZLÓ

Titkos háború a szovjet blokk és Jugoszlávia között, 1948–1955*

A szovjet blokk és Jugoszlávia 1948 és 1955 között lezajlott konfliktusának eredménye jól ismert. Moszkva képtelen volt megdönteni a vele szembe forduló Tito-rezsimet, amely nemcsak győztesen, de nemzetközi szerepét tekintve jelentősen megerősödve került ki a küzdelemből. A siker egyik kiemelkedően fontos, de mai napig alig ismert tényezője volt, hogy Jugoszlávia a nyílt konfliktus mögötti titkos háborúban is sikerrel helyt állt. Ez jóval több volt annál, mint hogy az ország – amint azt a hivatalos jugoszláv párttörténet írja – „kérlelhetetlen harcot folytatott a Tájékoztató Iroda hívei és a külföldi hírszerző szolgálatok ellen” az „agresszív nyomás minden válfajának sikeres elhárítására”.¹ A Nyugat támogatását immár maga mögött tudó Belgrád 1951-től egyre többször ragadta magához a kezdeményezést: agresszív titkos-szolgálati akciókkal arra kényszerítette a vele szomszédos csatlós országokat, hogy elsősorban a védekezésre koncentráljanak a láthatatlan fronton.

A szovjet blokk és Jugoszlávia közötti titkos háború nem hasonlítható egyik titkosszolgálati vetélkedéshez sem a hidegháború európai történetében. Ez volt az első és az egyetlen alkalom, amikor sztálinista rendszerek álltak egymással szemben. John J. Dziak definícióját használva mindegyikük „kémelhárító állam” (*counter-intelligence state*) volt, amelyek korlátlan jogkörű és kizárólag a legfelsőbb pártvezetésnek alárendelt hírszerző és biztonsági szolgálatai vívták egymással a küzdelmet.² Ennek jellegére döntő befolyással volt, hogy a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája Jugoszláviát elítélő határozata előtt ezek a szolgálatok szorosán együttműködtek egymással. Nemcsak egymás módszereit és lehetőségeit ismerték, de vezetőik közül sokan korábban személyes kapcsolatban is álltak egymással. Ez – a megegyező ideológiai háttérrel együtt – testvér-harc jellegét adott a küzdelemnek.

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani Szalontai Balázsnek, A. Sajti Enikőnek, Baráth Magdolnának, Erwin A. Schmidnek és Mark Kramernek a tanulmány elkészítéséhez nyújtott önzetlen segítségükért.

1 A Jugoszláv Kommunista Szövetség története. Szerk. Stanislav Stojanović–Pero Morača. Forum, Újvidék, 1985. 373.

2 John J. Dziak: Chekisty. A History of the KGB. Lexington Books, Lexington, 1988. XVI.

A tanulmány nem törekszik rá, hogy teljes körű képet adjon erről a titkos háborúról, mivel a rendelkezésre álló szovjet (orosz), jugoszláv (szerb), román, bolgár és albán források ezt még nem teszik lehetővé. Ehelyett a konfliktus magyar–jugoszláv vetületét emeli ki esettanulmányként. Meggyőződésem szerint a tanulmány címe ennek ellenére nem túlzó vagy hibás. Mivel Magyarország a Szovjetunió egyik csatlósaként kapcsolódott bele a küzdelembe, a közvetlen szovjet irányítás alatt álló magyar biztonsági és hírszerző szolgálatok feladatainak tükrözni kellett Moszkva terveit, módszereiket pedig – a többi „frontország-hoz” hasonlóan – hozzá kellett igazítani a szovjet modellhez. Ugyanez természetesen fordítva is igaz: Jugoszlávia hasonló stratégiát és taktikát alkalmazott Albániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Romániával szemben.

Korábbi kutatásaim során a konfliktussal kapcsolatos szovjet lépésekkel és tervekkel, valamint Magyarország ebben játszott szerepével foglalkoztam.³ Elsősorban arra kívántam választ kapni, vajon a magyar hírszerző szervek kaptak-e az általános katonai-katonapolitikai információgyűjtésen túlmutató, egy nagyobb támadó hadművelet előkészítésére utaló feladatot Jugoszláviával kapcsolatban. A kutatás eredményei nyilvánvalóvá tették, hogy a titkos háborúban Jugoszlávia távolról sem csupán védekező fél volt, amint azt a jugoszláv hivatalos publikációk és a nyugati történettudomány hangoztatják.⁴

A jugoszláv fél tevékenységének megismeréséhez egy különleges dokumentumgyűjtés nyújtotta a legnagyobb segítséget. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) a semmitmondó „Jugoszláv hírszerző szervek” cím alatt található egy több mint 300 oldalas, magyar és szerb-horvát nyelvű dosszié. Ez annak a horvát származású, szabadkai születésű Nikola Malogoskinak a leírásait és elemzéseit tartalmazza, aki a jugoszláv katonai hírszerzés magas rangú tisztjeként 1949-től 1952 végéig egyik irányítója volt a Magyarország elleni titkos háborúnak.⁵ Malogoski 1953 januárjában jelentkezett a szovjeteknél, s rendkívüli részletességű anyagot bocsátott a szovjetek és így közvetve a magyarok rendelkezésére, amelyből nemcsak a magyar hírszerzés akkori infor-

3 A kutatás eredményeit ld. *Ritter László: War on Tito's Yugoslavia? The Hungarian Army in Early Cold War Soviet Strategy*. Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact, February 2005. <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=15463&lng=en>. Letöltés ideje: 2011. aug. 31.

4 Példaként említhetjük, hogy mind Ivo Banac máig alapműnek számító 1988-as monográfiája, mind pedig Mark Kramer 2010-es összefoglaló tanulmánya kizárólag defenzív funkciójában ábrázolja a jugoszláv állambiztonság konfliktusban játszott szerepét. *Ivo Banac: Stalin Against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism*. Cornell University Press, Ithaca, 1988. 221–242.; *Mark Kramer: Stalin, Soviet Policy, and the Consolidation of a Communist Bloc in Eastern Europe, 1944–53*. In: *Stalinism Revisited. The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe*. Ed. Vladimir Tismăneanu. Central European University Press, Bp., 2010. 81–99.

5 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (Budapest; = ÁBTL) 3.2.4. Belügyminisztérium (= BM) III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt kutató dossziék, K-903 Jugoszláv hírszerző szervek.

mációihoz képest, de mai ismereteinkhez képest is egyedülálló kép tárul fel a jugoszláv hírszerzészről.

Két tényező jelentősen megnehezítette a téma feldolgozását. Az egyik a magyar állambiztonsági iratok titkosítás alóli feloldásának lassú üteme. A másik a hírszerzés történetével foglalkozó magyar és jugoszláv szakmai kutatás és irodalom hiánya. A téma mind Magyarországon, mind Szerbiában „terra incognitának” számít, amelyre a hidegháborús korszak kutatói – különböző okok miatt – nem szívesen merészkednek. A hírszerző szervek tevékenységével ezért csak maroknyi, elsősorban a szervezettörténetre koncentráló és változó színvonalú munka foglalkozik.⁶ Ennek következtében a titkos háború megértéséhez nemcsak a konfliktus eseményeit, de a szemben álló szolgálatok szervezeti felépítését és tevékenységét is rekonstruálni kellett.

Az ÁBTL mellett a tanulmány forrásanyagát a Magyar Országos Levéltárban, a Hadtörténeti Levéltárban és az Egyesült Államok Nemzeti Levéltárában őrzött dokumentumok adják. A másik nagy forráscsoportot a titkos háború szemtanúival – publikációk hiányában – általam készített interjúk jelentik. A megszólalók közül Farkas Vladimirt, az állambiztonsági rádiófelderítés, majd a hírszerzés vezetőjét, Vadász Ivánt, a katonai rejtjelrejtés helyettes vezetőjét, Svetina Albert Ernőt, a jugoszláv állambiztonság tisztjét, majd a magyarországi jugoszláv emigráció egyik vezetőjét és Kárpáti Tibort, a katonai hírszerzés egykori belgrádi rezidensét kell kiemelni.

A szemben álló szolgálatok

A magyar hírszerzés

A II. világháború után az új magyar hírszerző szervek szovjet kezdeményezésre jöttek létre és – egészen 1989-ig – szovjet ellenőrzés alatt álltak. Bemutatásukat tehát a szovjetek szerepével kell kezdenünk.⁷ A konfliktus idején a magyar hírszerző szervek feletti szovjet ellenőrzésnek két, jól különválasztható időszakát különböztethetjük meg. Az első, 1945 tavasza és 1950 eleje közötti időszaka-

⁶ A jugoszláv hírszerzéssel kapcsolatos legismertebb munkák Marko Lopusina szerb újságíró nevéhez fűződnek. Ld. *Marko Lopusina: KGB protiv Jugoslavije*. Evro, Beograd, 2000.; *Uő: Tajne vojne službe bezbednosti*. Evro, Beograd, 2004. és *Uő: Tajne službe Srbije 1945–2005. I. Narodna knjiga*, Beograd, 2006. Mivel a bennük szereplő információk ismeretlen vagy megbízhatatlan és ezért ellenőrizhetetlen forrásokból származnak, kizárólag orientációra használtam őket. A magyar hírszerzéssel foglalkozó magyar munkák közül kiemelkednek Baráth Magdolna, Palasik Mária, Okváth Imre és Tóth Eszter alább idézett tanulmányai. A titkos háborúról úttörő munkákat publikált Jakus János, ezek azonban limitált forrásanyaguk miatt számos tárgyi tévedést tartalmaznak. Ld. pl. *Jakus János: A magyar biztonsági szolgálatok szerepe az országvédelem rendszerében az '50-es évek elején*. Szakmai Szemle. A Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának kiadványa (2007) 1. sz. 5–26.

⁷ A szovjet tanácsadókról ld. *Baráth Magdolna: „Testvéri segítségnyújtás”*. Szovjet tanácsadók és szakértők Magyarországon. Történelmi Szemle 52. (2010) 357–386.

kot a „közvetett ellenőrzés” időszakának nevezhetjük. A szolgálatok munkáját nem segítették szovjet tanácsadók, és nem volt hivatalos kapcsolat köztük és a – Szövetséges Ellenőrző Bizottság, majd 1947-től a szovjet követség fedésében dolgozó – szovjet katonai és állambiztonsági hírszerző rezidentúrák között. A szovjetek az ellenőrzést közvetetten, a szolgálatok felügyeletét ellátó kommunista párton, illetve a szolgálatok vezetésében működő ügynökeiken keresztül gyakorolták. Az ügynökök folyamatosan minden beérkező információt és jelentést átadtak a szovjeteknek, sőt előfordult, hogy előbb konzultáltak velük, mint feletteseikkel.⁸

A szovjet ellenőrzés második, 1950 elején kezdődött periódusát a „közvetlen ellenőrzés” időszakának nevezhetjük. A szovjet és a magyar szolgálatok között hivatalos kapcsolat jött létre, amelyet titkos megállapodások szabályoztak. Mind a katonai, mind az állambiztonsági hírszerzés munkájának segítésére tanácsadók érkeztek Moszkvából.⁹ Valódi együttműködés azonban nem jött létre. A szovjetek számára például – hála a legfelső nyugat-európai és amerikai döntéshozatali testületekbe beépült hírszerzőiknek – valósággal nyitott könyv volt a Jugoszlávia és a Nyugat közötti együttműködés, ebbe azonban a magyaroknak nem engedtek betekintést.¹⁰ A humán hírszerzéssel foglalkozó szervekhez rendelt szovjet tanácsadók minden helyben adható segítséget megadtak, sőt kezdetben gyakorlatilag ők végezték a szervezési-tervezési munka legnagyobb részét, 1953-ban pedig megosztották a magyarokkal a disszidált Malogoskitól kapott információkat – legalábbis azok egy részét.¹¹ Operatív információkkal azonban soha nem segítették a magyarok tevékenységét, miközben az összegyűjtött összes híryanagot, sőt a számukra perspektívát jelentő ügynökjelölteket és ügynököket késedelem nélkül átvették.¹² A rejtjelfejtés kapcsán a tanácsadók szerepe pedig kizárólag a híryanag átvételére szorítkozott: a szovjetek sem a módszer-tant, sem az eredményeiket nem osztották meg a magyarokkal.¹³ A magyar szolgálatok ráadásul a tanácsadókon keresztül megörökölték azt a konfliktust is, amely a szovjet katonai és állambiztonsági hírszerzés között fennállt.¹⁴ A szovjet tanácsadók szította rivalizálás rövidesen olyan mértékűvé vált, hogy a magyar

8 Magyar Országos Levéltár (Budapest; = MOL) M-KS 276. f. 62. cs. 206. ő. e. (Másolat Gát Zoltán tanúkihallgatási jegyzőkönyvéről. Budapest, 1954. aug. 25.)

9 Ld. Hadtörténelmi Levéltár (Budapest; = HL) Tanulmánygyűjtemény Tgy. II/B-4. A Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. csoportfőnökség és elődszervezeteinek története 1945–1977. 11.; *Farkas Vladimir*: Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam. Interart, Bp., 1989. 299.; A szerző interjúja Farkas Vladimírral. Budapest, 2000. márc. 20. és *Kovács Jenő*: Együtt a határterületi lakossággal. 1945–1956. Hadtörténelmi Közlemények 28. (1981) 3. sz. 415.

10 Ocserki isztorii rossziszkoj vnyesnej razvedki. IV. 1941–1945. Szerk. V. A. Kirpincsenko. *Mezsdunarodnije otnosenyia*, Moszkva, 2003. 306–320.

11 A szerző interjúja Farkas Vladimírral (ld. a 9. jz.-et).

12 Uo.

13 *Vadász Iván*: A magyar katonai rejtjelfejtés története. Kézirat. A szerző birtokában. 67.; Interjú Vadász Ivánnal. Budapest, 2006. okt. 28.

14 Uo. és *Farkas V.*: i. m. (9. jz.).

katonai és állambiztonsági hírszerző szervek nemcsak nem működtek együtt, de a rendelkezésre álló információk visszatartásával gyakran szándékosan megnehezítették egymás munkáját.

A magyar katonai hírszerzés

A konfliktus első két évében a katonai hírszerző szervek a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Csoportfőnöksége, majd Katonai Elhárító Főcsoportfőnöksége nevet viselő szervezet (Katpol) keretében működtek. A szervezetet 1945-ben hozták létre „az ellenséges hírszerzés aktív megakadályozása és hírszerzés offenzív végrehajtása” céljából.¹⁵ Szerepének fontosságát jelzi, hogy 1949-re a minisztérium legnagyobb létszámú szerve lett.¹⁶

A humán hírszerzés az V. Osztály (1949-től: IV. Csoportfőnökség), a rádiófelderítés a IV. Osztály (1949-től: III. Csoportfőnökség) feladata volt.¹⁷ Ezek annak ellenére, hogy alig három éves múltra tekintettek vissza, és limitált erőforrásokkal rendelkeztek, igen hatékonyan tevékenykedtek. A Gát Zoltán, majd Demtsa Pál vezette „operatív szerv” ügynökei nemcsak Ausztria és Németország nyugati megszállási zónáiban működtek sikerrel, de Olaszországban, Svájcban és Franciaországban is. A Pataki Ernő vezette rádiófelderítés és rejtjelrejtés pedig lassan megközelítette Horthy-korszakbeli elődjének, a Honvéd Vezérkar 2. (Hírszerző és Kémelhárító) Osztálya (2. vkf. osztály) „X” alosztályának és alárendelt szerveinek teljesítményét, amely tucatnyi ország diplomáciai és katonai üzenetváltását fogta el és fejtette meg.¹⁸

Fontos hangsúlyozni, hogy nemcsak a rádiófelderítés, de a humán hírszerzés is egyszerre folytatott katonai és politikai hírszerző munkát, sőt 1950 előtt elsősorban politikai területen működött. A párt káderei és az antifasiszta ellenállás tagjai mellett nagy számban alkalmazták – tisztként, polgári alkalmazottként és ügynökként – a 2. vkf. osztály tapasztalt szakembereit. Erre az adott lehetőséget, hogy bár a Katpol kezdettől fogva a párt közvetlen és kizárólagos irányítása alatt működött, a pártvezetés figyelmének középpontjában a csoportfőnökség elhárító részlegeinek belpolitikát érintő tevékenysége állt. A pártvezetés hosszú ideig érdemben nem foglalkozott a két hírszerző szerv tevékenységével. Ez Farkas Mihály 1948. szeptemberi honvédelmi miniszteri kinevezésével változott meg, aki hivatalba lépése után szinte azonnal komoly bírálatot fogalmazott meg a „hadseregnek hátat fordító” Katpol és hírszerző szervei ellen. Ez volt a nyitá-

15 HL Magyar Néphadsereg (= MN) iratai HM 1945. eln. 20269. (Kat. Pol. és hírszerző osztályok felállítása. Budapest, 1945. márc. 12.)

16 HL MN iratai MN 1949/T 2/2. (A Honvédelmi Minisztérium szervezete 1949. februártól. Budapest, 1949. febr. 11.)

17 A Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. csoportfőnökség i. m. (9. jz.) 11.

18 Ritter László: A magyar rádiófelderítés a második világháborúban. Felderítő Szemle 7. (2010) 2. sz. 149–168.

nya a régi tisztek elleni hadjáratnak, amelynek során 1949 decemberében számos hírszerző tisztet, köztük Gát Zoltánt is letartóztatták.¹⁹

1950-ben a Katpol elhárító részlegei szovjet mintára átkerültek az Államvédelmi Hatósághoz (ÁVH). A hírszerző szervek egy új, kizárólag a katonai hadászati-hadművelési hírszerzéssel foglalkozó szervezet, a HM IV. Főcsoportfőnökség keretében működtek tovább. A Demtsa Pál vezette IV. Csoportfőnökség I. Csoportfőnökség néven, a III. Csoportfőnökség II. Csoportfőnökség néven folytatta munkáját.²⁰ A tisztogatások és az átszervezés miatt a személyi állomány jelentős részben kicserélődött; mindkét csoportfőnökséghez tömegesen kerültek a gyorstalpaló tiszti iskolát vagy tanfolyamot végzett, semmiféle szakirányú ismerettel nem rendelkező, fiatal munkáskáderek.²¹ A helyzetet tovább nehezítette, hogy az átszervezés által – ismét csak szovjet mintára – a Határőrség is az ÁVH fennhatósága alá került. A humán hírszerzés ezzel számtalan potenciális ügynöktől és „illegális behatolási csatornától” elesett. Az elvárásoknak, mint később látni fogjuk, egyedül a rádiófelderítés, illetve azon belül a Wohryzka József, majd Gyürk Ottó vezette rejtjelrejtés tudott megfelelni. Ez egyrészt az ifjú káderállomány néhány rendkívüli képességű tagjának, másrészt pedig annak a ténynek volt köszönhető, hogy az „X” alosztály egykori tagjait 1953 januárjáig a helyükön hagyták.²²

A magyar állambiztonsági hírszerzés

A magyar állambiztonság keretén belül a Rákosi-korszakban három hírszerző szerv működött: egy politikai hírszerzést végző szerv, a határőrség hírszerző szerve és a rádiófelderítés.

Az állambiztonság megalakulásától fogva létezett egy alig néhány fős, ad hoc jellegű szerv, amely külföldön – elsősorban az ausztriai magyar katonai emigráció ellen – végzett ügynevezett támadólagos elhárítást. A Szarvas Pál vezette szervezetből alakult ki az 1948-ban V., 1950 februárjában I/5., majd 1950 augusztusától X/3. Osztály jelzéssel működő politikai hírszerzés. Végző formáját azonban csak 1951-ben nyerte el VIII. Főosztály néven.²³ A Farkas Vladimir ve-

19 *Okváth Imre*: Adalékok a Katpol történetéhez, 1945–1949. In: *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945–1958. Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában*. Szerk. Okváth Imre. Történelmi Hivatal, Bp., 2001. 92.

20 *A Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. csoportfőnökség i. m.* (9. jz.) 12–15.

21 MOL M-KS 276. f. 62. cs. 36. ó. e. (Révész Géza feljegyzése Kovács Istvánhoz Farkas Mihály ügyében. Budapest, 1956. ápr. 9.)

22 *Vadász I.*: i. m. (13. jz.) 7–80.

23 Az állambiztonsági hírszerzés szervezeti felépítéséről ld. *Cserényi-Zsitnyáni Ildikó*: *Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953)*. Betekintő (2009) 2. sz. http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi. Letöltés ideje: 2011. jún. 20.; *Palasik Mária*: *A Hírszerző Osztály szervezete és állománya 1956–1962*. Betekintő (2011) 2. sz. http://www.betekinto.hu/2011_2_palasik. Letöltés ideje: 2011. jún. 20.

zette főosztály feladata „offenzív állambiztonsági tevékenység”, azaz a Magyarország elleni hírszerző és felforgató tevékenységet végző külföldi szervezetekbe való beépülés és a politikai–gazdasági információgyűjtés volt.²⁴ A Jugoszlávia elleni munka a VIII/1. Osztály feladata volt, amelyet Török Pál, majd Vértes János irányított. Az operatív munka a diplomáciai és kereskedelmi képviselőteken működő rezidentúrákon, illetve – 1952-től – a főosztály négy vidéki alosztályán (Kecskemét, Pécs, Szeged, Zalaegerszeg) és egy kikötői kirendeltségén (Móhács) keresztül folyt.²⁵ Amíg az osztályvezetőket és helyetteseiket az ÁVH régi tisztjei adták, az állomány nagy része – a katonai hírszerzéshez hasonlóan – megfelelő képzettséggel és nyelvtudással nem rendelkező fiatal munkásokaderek-ből állt.²⁶

A politikai hírszerzéssel együttműködve dolgozott a Határőrség Parancsnokságának IV/4. jelzésű, Kovács Dénes vezette Felderítő Főosztálya. A Határőrség ÁVH-hoz rendelése után szovjet mintára létrehozott szerv az osztrák és a jugoszláv határ mindkét oldalán, 15 kilométer mélységben végzett „hálózati operatív munkát” abból a célból, hogy megakadályozzon „minden határsértési kísérletet”, és felderítse az ellenséges hírszerző szervek „tevékenységét és terveit”.²⁷ Jugoszlávia tekintetében részt vett „a politikai és gazdasági eseményekkel és a katonai intézkedésekkel” kapcsolatos információgyűjtésben is.²⁸ Az operatív munkát a kiskunhalasi, nagykanizsai, pécsi és zalaegerszegi felderítő alosztályok végezték.

A katonai hírszerzéshez hasonlóan az állambiztonsági rádiófelderítés is a 2. vkf. osztály „X” alosztályának és rádiófelderítő zászlóaljainak volt tagjaira épült.²⁹ A munka végig operatív–technikai részleg keretében folyt. A Farkas Vladimir, Tárnoki János, majd Béres Pál irányítása alatt álló szervezet a katonai rádiófelderítéshez hasonlóan – de attól függetlenül működve – kimagasló eredményeket ért el.³⁰ Farkas visszaemlékezése szerint például a Kunos László névvel fémjelzett rejtjelfejtő alosztály volt az ÁVH egyetlen olyan hírszerző részlege, amelynek az eredményeit legalább egy alkalommal maga Sztálin is megkapta.³¹

24 A szerző interjúja Farkas Vladimirrel (ld. a 9. jz.-et).

25 ÁBTL 1.11.4. BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődei iratai. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye. 1980–1989: IV. tétel; *Vértes János*: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953. Bp., é. n.

26 Uo. és *Tóth Eszter*: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945–1990. Betekintő (2011) 2. sz. http://www.betekinto.hu/2011_2_toth_e. Letöltés ideje: 2011. jún. 20.

27 MOL XIX-B-10 Határőrség Országos Parancsnoksága iratai 083/PK. 36. A Felderítő Osztály munkájáról jelentés. Budapest, 1953. 62–63.

28 Uo.

29 *Farkas V.*: i. m. (9. jz.) 132–133.

30 *Vadász I.*: i. m. (13. jz.) 56–58.

31 ÁBTL 2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai 3241. Kunos László, 1–2.; *Farkas Vladimir*: *Mentség nincs*. Kézirat. A szerző birtokában. 388. Farkas Vladimir a *Nincs mentesség* című könyve folytatásának, illetve kiegészítésének szánt több száz oldalas kézírata korábban nem közölt információkat és dokumentumokat tartalmaz az általa vezetett állambiztonsági hírszerzés tevékenységéről.

A jugoszláv hírszerzés

A jugoszláv katonai hírszerző szervek a Jugoszláv Néphadsereg Vezérkarának II. Igazgatósága (II. Uprave Generalštaba Jugoslovenske Narodne Armije) keretében működtek. A Sretko Manola ellentengernagy vezette II. (Hírszerző) Igazgatóság a partizánhadsereg hírszerző szervéből (Vojno obaveštajna služba, VOS) 1945-ben alakult meg.³² Az I. osztály foglalkozott a stratégiai hírszerzéssel, I/1. alosztálya pedig a „Tájékoztató Iroda híveivel”, azaz a Szovjetunió és csatlósai elleni munkával. Az alosztályt egy évvel a konfliktus kirobbanása után, 1949 júliusában szervezték meg, és ekkor indult meg az aktív ügynöki információszerző tevékenység.³³ Magyarország elleni operatív munka a diplomáciai és kereskedelmi képviselőketen, valamint a Jugoszláv Népvédelmi Hadtest (Korpus Narodne Obrambe Jugoslavije, KNOJ) magyar határt biztosító öt határőrszázalójának felderítő osztályain keresztül folyt.³⁴

A politikai hírszerzés az Aleksandar Ranković vezette szövetségi Állambiztonsági Igazgatóság (Uprava državne bezbednosti, UDB) keretében működött. Az UDB a partizánhaderő elhárító szervéből, a Népvédelmi Szervből (Odeljenje za zaštitu naroda, OZNA) 1945-ben alakult meg.³⁵ Az 1. osztály foglalkozott az „offenzív”, azaz a határon túli humán hírszerzéssel.³⁶ A Magyarország elleni operatív tevékenységet három tartományi, illetve az alárendeltségükbe tartozó nyolc körzeti UDB I. alosztálya és a bezdáni UDB-kirendeltség végezte.

1950 augusztusában a szomszédos országok elleni hírszerzés hatékonyabbá tételére a KNOJ ezredeinek és határőrszázalójainak II. hírszerző osztályait egyesítették az UDB 1. alosztályaival, és ezzel egy – az operatív munka szempontjából – centralizált és egységes hírszerző szolgálatot hoztak létre.³⁷ Ezek az újonnan létrejött egyesített hírszerző központok UDB 1. alosztály elnevezéssel működtek, és kizárólag nekik volt joguk határon túli hírszerzést végezni. Az egyesített központokat a II. Igazgatóság és az UDB közösen irányította, mégpedig úgy, hogy tisztjei közvetlenül a hírszerző központ vezetőjének, közvetve pedig a II. Igazgatóságnak, illetve az UDB-nek jelentettek.³⁸ A Magyarország elleni munkát nyolc központ: Eszék, Lendva, Kapronca, Maribor, Muraszombat, Szabadka, Zombor és Varasd végezte.

1952-ben a követségeken és kereskedelmi kirendeltségeken keresztül folytatott munka irányítására egy önálló szervet, a Külügyminisztérium keretében működő Koordinációs Osztályt (Koodinaciono Odeljenje Ministarstva Inostranih Poslova) hoztak létre. A szolgálat tisztjei a szövetségi és köztársasági UDB-ből érkeztek.

32 ÁBTL 3.2.4. K-903 105.

33 Uo. 88–89.

34 Uo.

35 Uo. 106.

36 Uo. 98–99.

37 Uo. 90. és 107.

38 Uo.

A jugoszláv hírszerzés soraiban számos, pályafutását a háború alatt megkezdő és komoly tapasztalatokkal rendelkező hírszerző szolgált. Például a Magyarország elleni munkában fontos szerepet játszó muraszombati, majd szabadkai hírszerző központ főtisztje, Rode Nehad már 1942-től egy usztasa ezred törzsébe volt beépülve mint a VOS hírszerzője.³⁹ Számos tiszt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jugoszláv missziója, illetve a jugoszláv követség egykori tagjaként kiváló magyarországi helyismerettel is rendelkezett.⁴⁰

Az illegális propaganda

A magyar fél tevékenysége

Moszkva már közvetlenül a Tájékoztató Iroda határozatának 1948. június 21-ei nyilvánosságra hozatala után utasította a szövetségeseit, hogy a Tito-ellenes politikai és sajtókampány megindításával párhuzamosan gondoskodjanak propagandakiadványok Jugoszláviába juttatásáról illegális úton. A fő cél a jugoszláv párt egységének megbontása és a Tito-vezetéssel szemben álló csoportok politikai megerősítése volt annak reményében, hogy képesek átvenni a hatalmat.

Magyarországon a feladatot a Katpol V. (hírszerző) Osztálya kapta, amely 1948 júliusában hajtotta végre az első ilyen akciót.⁴¹ Ügynökei az SZK(b)P Központi Bizottságának a JuKP vezetőihez intézett levelét tartalmazó rőpirat kétezzer példányát juttatták el párt- és szakszervezeti vezetőkhez. A második, még nagyobb szabású akcióra három hónappal később került sor, nem kevesebb mint 16 ügynök együttes munkájával. Részben postán, részben személyesen, kilenc szerbiai és horvátországi város és több kisebb település vezető pártfunkcionáriusához juttattak el propagandakiadványokat.⁴²

Később, a jugoszláv biztonsági intézkedések szigorodásával ilyen nagyszabású és komoly kockázattal járó akciókra – legalábbis magyar részről – már nem került sor. A propagandaanyagok terjesztését attól kezdve az ügynökök egyedül és meglehetősen kezdetleges módszerekkel végezték. Éjjelenként a hátizsákban vagy ruhában elrejtett propagandaanyagot egyszerűen szétszórták az utcán vagy találmásra kiválasztott postaládákba dobták.⁴³ Az óvatossághoz az is hozzájárulhatott, hogy az UDB 1949 elején több ügynököt is letartóztatott, akiket 1949 áprilisában Újvidéken „rágalmazóanyag-terjesztés és kémkedés” vádjával egy nagy

39 Uo. 105.

40 A jugoszláv katonai és állambiztonsági hírszerzés 1945 és 1948 közötti magyarországi tevékenységéről ld. uo. 81., 106. és *A. Sajtó Enikő*: Egy kommunista káder a külügyben, 1945–1948: Rex József. Forrás 41. (2009) 7–8. sz. 89–100.

41 Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (= OSZKK), Farkas Vladimir irathagyatéka. (Jugoszláv helyzetkép. A HM Katona Politikai Csoportfőnökség Hírszerző Alosztályának összefoglaló jelentése. Budapest, 1948. okt. 22.)

42 Uo.

43 ÁBTL 3.2.4. K-1246 Háj János.

nyilvánosságot kapott perben ítélték el.⁴⁴ 1950 áprilisában ülésezett a Tájékoztató Iroda titkársága, ahol a Jugoszlávia területén illegálisan folytatott propaganda kérdése is napirendre került. A magyar pártot képviselő Gerő Ernő beszámolója is arra utalt, hogy az ezzel kapcsolatos elvárások és lehetőségek nem voltak arányban egymással. Mindenesetre javaslat készült a terjesztés „megjavításáról”.⁴⁵

A Katpol megszűnésével ennek végrehajtása az ÁVH hírszerzésére hárult. Az 1950 januárjától I/5-a, majd augusztustól X/3-a jelzéssel működő jugoszláv alosztály kiemelt feladatai közé tartozott a „szocialista országokban készített propagandaanyagok beküldése és lakosság körében való terjesztése”.⁴⁶ A propagandaanyagok terjesztésében az I/5-c (később X/3-c) jelzésű (Nyugat-Európa, Vatikán, emigráció) alosztály is aktív részt vállalt. Az alosztály ekkor létrehozott bécsi és római rezidentúrái – amelyeknek egyik fő feladatául szintén a Jugoszlávia elleni munkát jelölték meg – 40-50 különböző, az emigránsok által megadott jugoszláv címre postáztak Tito-ellenes kiadványokat.⁴⁷

1951 szeptemberétől a X/3-a alosztályból megszervezett VIII/1. (jugoszláv) osztály folytatta a terjesztést. A Jugoszlávia ügynökök révén vagy postai úton eljuttatott csomagok a Tájékoztató Iroda hetilapját, a jugoszláv politikai emigránsok által Budapesten kiadott újságot vagy a Magyar Rádió jugoszláv adásainak idejét és hullámhosszát ismertető röplapokat tartalmazták. Kizárólag terjesztési feladattal azonban már nem dobtak át a határon ügynököket. „Többször szóba került [a terjesztés kérdése – a szerző megj.], de a szovjet főtanácsadó, Filatov ezredes minden alkalommal leintett. Közölte, hogy nekünk mással kell foglalkoznunk. Ha adtunk az ügynököknek propagandaanyagot, csak abból a célból, hogy ha lebuknak, a jugoszlávok azt higgyék, hogy emiatt dobtuk át őket” – emlékezett vissza a főosztályvezető Farkas Vladimir.⁴⁸ Az ügynöki terjesztést a Határőrség Felderítő Főosztálya vette át. Ennek részleteit azonban nem ismerjük, mert az ezzel kapcsolatos iratok mindegyikét megsemmisítették. Mindössze annyit tudunk, hogy az 1952-es és az 1953-as évben összesen 100 000 darab propagandaanyagot juttattak jugoszláv területre.⁴⁹

44 MOL XIX-J-4-a 11. doboz. (Az újvidéki kémper. Belgrád, 1949. ápr. 10.)

45 MOL M-KS 276. f. 54. cs. 106. ó. e. (Gerő Ernő jelentése az MDP KV Titkárságnak a Tájékoztató Iroda titkárságának üléséről. Budapest, 1956. ápr. 28. és A KV Agitációs és Propaganda Osztályának határozati javaslata a jugoszláv határvidék, valamint a Jugoszlávia irányuló agitációs és propaganda munka megerősítésére. Előadó: Komócsin Mihály. Budapest, 1950. jún. 28.)

46 ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye. 1980–1989. III. tétel. (Kolláth Ferenc feljegyzése. Budapest, 1988. nov. 11.) és ÁBTL 3.2.1 BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt szervezési dossziék Bt-429. „Mihályi Antal”.

47 Uo. és Rádai Eszter: „Befurakodni a katolikus világegyház központjába.” Rádai Eszter interjúja Csorba Lászlóval. Élet és Irodalom 2009. szept. 25. 7., 14.

48 A szerző interjúja Farkas Vladimirrel (ld. a 9. jz.-et).

49 MOL XIX-B-10 083/PK. 36. (A Felderítő Osztály munkájáról jelentés. Budapest, 1953.) 61.

A jugoszláv fél tevékenysége

1948 nyarán a jugoszláv fél azonnal felvette a kesztyűt, és megkezdte az ellenpropagandát a csatlós országokban, így Magyarországon is. A jugoszláv hírszerző szervek elsősorban a jugoszláviai magyar kisebbség tagjait, illetve a Magyarországon átutazó vasutasokat és hajósokat szervezték be, hogy a Tájékoztató Iroda határozatát cáfoló röpiratokat, az újvidéki magyar nyelvű napilapot, a *Szabad Szót* és különböző propagandakiadványokat terjesszenek. A Katpol 1948. októberi információi szerint csak a Szabadka melletti határ közeli Ludaspusztán 21 férfit idéztek be és vagyonekobjzással, valamint rendőri felügyelet alá való helyezéssel fenyegetve utasították őket, hogy propagandafüzeteket juttassanak magyar területre.⁵⁰

Ezzel egy időben a postai terjesztés is megkezdődött. A jugoszlávok is két módszert alkalmaztak: a borítékokat vagy a határ menti magyar települések postahivatalaiból, vagy Nyugat-Európából adták fel.⁵¹ A terjesztés legintenzívebb periódusa a Rajk-pert követő hónapokban volt, utána azonban folyamatosan csökkent, és célja is megváltozott. Az UDB-ügynökök a terjesztést feladatuk leplezéséért vagy a magyar határvédelem megzavarásáért, illetve figyelmének eltereléséért végezték. Ez utóbbiban igen kreatívnak bizonyultak. Hol a határőrök által használt nyomellenőrző sávra rakták le a propagandaanyagokat, hol a Dráva folyó jugoszláv szakaszáról fadarabra erősítve vagy műanyag dobozokban igyekeztek őket átúsztatni magyar területre.⁵² Egy alkalommal a magyar határőrök még egy fecske (!) lábára cérnával odakötözött, Rákosit gyalázó röplapot is találtak. A Határőrség Országos Parancsnoksága az ügyet mint provokációt a Külügyminisztériumnak is felterjesztette, de az – nem meglepő módon – nem nyújtott be tiltakozó jegyzéket a jugoszláv félnek.⁵³

A propagandatevékenység értékelése

Az illegális propagandatevékenység értékelése minden esetben komoly nehézségekbe ütközik. Ha vannak is levéltári adatok arról, hogy a propaganda eljutott a célközönséghez, a kiváltott reakciókat a legritkábban ismerjük. Ha pedig ismerjük, akkor csak az ellenérdekelt fél – jelen esetben a szemben álló felek állam-

50 OSZKK Farkas Vladimir irathagyatéka (ld. a 41. jz.-et).

51 ÁBTL 3.2.5. BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt objektum dossziék O-8-014/4. (Az ÁVH I/5-a alosztály vezetőjének feljegyzése. Budapest, 1950. aug. 25.)

52 MOL XIX-B-10 IV/5 tk. 170. fsz. 16. d. („Az Erdőpusztai őrs működési területén átdobott propagandaanyag kivizsgálása.” Pécs, 1951. jún. 26. és Az ÁVH határőrség és a Belső Karhatalom parancsnokságának 053. számú parancsa. Budapest, 1951. jún. 27.)

53 MOL XIX-B-10 IV/5 tk. 120. fsz. 16. d. („Jugoszláviából átrepült fecske, melyre röpirat volt kötve.” Nagyatád, 1951. ápr. 27.)

biztonsági szerveinek – irataiból.⁵⁴ Ráadásul számtalan olyan esetet ismerünk, hogy a magyar és a jugoszláv állambiztonsági szolgálat maga szórta szét az elfogott ügynököknél talált rölapokat, illetve küldte tovább a cenzúra által elfogott postai küldeményeket annak érdekében, hogy lássa, kik a „rendszer ellenségei” és leszámoljon velük.⁵⁵ Annyi biztosan megállapítható, hogy mindkét fél komoly figyelmet fordított és számottevő erőforrásokat használt fel az illegális propaganda terjesztésére. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy ameddig a *kézbesítés* ténen újabb és újabb – gyakran a másiktól eltanult – módszereket vetettek be, addig a rölapok és brosúrák *tartalma* tekintetében mindkét oldalon megdöbbentő fantáziátlanságról tettek tanúbizonyságot. A hatástalanság oka egyfelől abban keresendő, hogy nem állt rendelkezésre elegendő, naprakész és részletes információ a másik fél belső viszonyairól, amelyre támaszkodva hiteles alternatívát szolgáltatott volna az ottani hivatalos propagandával szemben. Másfelől pedig egyik fél sem élt a lélektani hadviselés kifinomultabb módszereivel, hanem kizárólag az agresszív és humortalan politikai propagandát erőltették.

Az információgyűjtés

Mindkét oldalon „totális”, azaz mindenre kiterjedő és minden eszközzel végrehajtandó információgyűjtést követeltek a hírszerző szolgálatoktól. Az információgyűjtésben mindvégig az illegális módszerek voltak túlsúlyban. Ez több okra vezethető vissza. Egyrészt 1948-tól kezdve mindkét oldalon sztálinista típusú egypárti rendszerek voltak hatalmon. A sajtó teljes körű pártellenőrzés és szigorú cenzúra alatt állt, biztonságpolitikai jelentőségű információk vagy hiteles gazdasági adatok nem kerültek nyilvánosságra. Másrészt a diplomáciai és kereskedelmi képviseltek 1949 ősztől erősen korlátozott létszámmal működtek. Az állambiztonsági szolgálatok minden eszközt megragadtak, hogy ezeket a lehető legteljesebb mértékben elszigeteljék. Telefonjukat lehallgatták, a nekik címzett postaküldeményeket pedig felbontották.⁵⁶ A külképviseleti személyzet tagjait mozgásuk korlátozása meggátolta abban, hogy eljussanak bármely olyan helyre, amely a fővárostól 30 kilométernél nagyobb távolságra esett.⁵⁷ Ezzel egy időben a két oldal közötti gazdasági, társadalmi és magánérintkezés minimálisra csökkent. Ilyen körülmények között a legális információszerzés lehetőségei gyakorlatilag megszűntek, éppen akkor, amikor a párt- és állami vezetőknek minden addiginál nagyobb szüksége

54 Az illegális propaganda vizsgálatának problematikájáról ld. *Charles Cruickshank: The Fourth Arm. Psychological Warfare 1938–1945.* 2. ed. Oxford University Press, Oxford, 1977. 59–68.

55 ÁBTL 3.2.5. O-8-014/3. 31. („A jugoszláv hírszerzőszervek módszereinek ismertetése.” Budapest, 1950. júl. 7.) és MOL XIX-B-10 IV-15/1950 52. d. („Udvari községben jugoszláv propaganda terjesztése.” Pécs, 1950. jan. 5.)

56 ÁBTL 3.2.5. O-8-015/1. 4–7. („Az UDB ellenséges tevékenysége a belgrádi magyar követség ellen.” Budapest, 1952. okt. 22.)

57 Uo. és MOL M-KS 276 f. 191. ó. e. 176–178. (A Külügyminisztérium javaslata a budapesti diplomáciai testület tagjai utazási korlátozásának módosítására. Budapest, 1953. jún. 27.)

volt részletes és hiteles adatokra. Az információhiányt a hírszerző szolgálatok az illegális módszerek intenzív alkalmazásával próbálták csökkenteni.

Mindkét fél humán hírszerzéssel foglalkozó hírszerző szolgálatai előszeretettel éltek azzal a megoldással, hogy kényszer útján szerveztek be nagyszámú, ebben járatlan civil állampolgárt külföldi hírszerző munkára. A módszer a nagy számok törvényére épült: arra, hogy legalább *néhány* ügynök átcsúszik az ellenfél megerősített határzónáján és állambiztonsági szolgálatának többlépcsős biztonsági rendszerén, és végrehajtja feladatát.⁵⁸ Természetesen voltak olyan személyek, akik – legalábbis részben – a másik ország iránti tényleges ellenszenvüktől vezérelve vállalkoztak hírszerző munkára. Háj János és Oláh József magyar ügynököknek például jó okuk volt rá, hogy gyűlöljék a Tito-rendszert, mivel mindkettőjük apját meggyilkolták a jugoszláv partizánok az 1944–1945-ös vajdasági tömeges kivégzések során.⁵⁹

Magyar–jugoszláv viszonylatban a beszervezett ügynökök többsége határ menti városok és falvak olyan lakosai közül került ki, akiknek a határ túoldalán rokoni és baráti kapcsolatai voltak, és beszélték a másik ország nyelvét. Sokuk úgynevezett kettősbirtokos⁶⁰ vagy zsarolható személy (csempész, illegális határátlépő, büntetését töltő stb.) volt, de beszervezték a kémkedéssel gyanúsítottak, illetve az elfogott ellenséges ügynökök nagy részét is.

A beszerzéssel az ügynökök – háttérüktől függetlenül – ördögi körbe kerültek. Ha sikerrel teljesítették a feladatot, akkor általában egy újabb megbízás várt rájuk. Ha ezt nem voltak hajlandók elvállalni, akkor a titoktartás biztosítására hivatkozva bebörtönözték vagy internálták őket. Legtöbbjük azonban már az első, de legkésőbb a második bevetésen lebukott. Mivel a szemben álló felek ügynökeiket géppisztollyal és kézigránátokkal, határőreiket pedig géppuskával, golyószórával és aknavetővel is felszerelték, az ellenséges ügynök elfogására irányuló kísérlet legtöbbször tűzharccal járt.⁶¹

Az összecsapások jellegét jól érzékeltetik a következő példák: 1952. október 23-án éjjel egy, a határsávon átkelő UDB-ügynök az őt felfedező Tüdös Sándort fejbe lőtte, társát, Kaszás Józsefet pedig öt pisztolylövéssel megsebesítette. A lövöldözésre a helyszínre siető másik magyar járőr „a szökni igyekvő ügynököt több lövéssel megsemmisítette”.⁶² 1953. március 13-án egy Kulcsár János nevű

58 A határon és a határzónában foganatosított magyar biztonsági intézkedésekre ld.: *Orgoványi István: Buffer Zone at the Southern Border Zone between 1948 and 1956*. In: *National and Ethnic Minorities in Hungary, 1920–2001*. Ed. Ágnes Tóth. Social Science Monographs, Boulder, 2005. 319–322.

59 ÁBTL 3.2.4. K-541/T. Oláh József és uo. K-1246 Háj János.

60 A trianoni, majd a párizsi békeszerződés által meghúzott magyar–jugoszláv határ több száz földbirtokot vágott ketté. Tulajdonosai, a kettősbirtokosok nagyrészt magyarok voltak. Mivel 1948-ig gyakran jártak át ügyet intézni, a konfliktus kirobbanása után az állambiztonsági szolgálatok fontos célpontjaivá váltak.

61 ÁBTL 3.2.4. K-903 158.

62 MOL XIX-B-10 XV/1-2 fm-1952. (30. d.) („Ügynök megsemmisítése a zákánytelepi őrsön.” Budapest, 1952. okt. 28.)

UDB-ügynök jelentkezett a magyar határőrségnél. Segítségével az ÁVH Határőrség Felderítő Főosztálya megpróbálta elfogni társát, aki a Dráva folyón keresztül vitte volna vissza Jugoszláviába. A terv szerint az ügynököt Kulcsárnak kellett volna leütnie, de ez nem sikerült: a dulakodás során mindketten a folyóba estek, és „többé nem bukkantak fel”. A kiabálásra a Dráva másik partján az ügynökök fedezésére megbújó UDB-egység „egy géppuskából, egy golyószóróból és géppisztolyokból” tüzet nyitott. A negyedórás tűzpárbajt követően a magyar egység parancsnoka utasítást adott „a hullák és csónak kifogására, a tárgyi bizonyítékok összegyűjtésére és a kérdéses szakasz megerősítésére”.⁶³ A hiányos iratok miatt a súlyos sebesültek és halálos áldozatok számának megállapítása szinte megoldhatatlan nehézségekbe ütközik, de biztos, hogy csak magyar–jugoszláv viszonylatban meghaladja a száz főt.

A kézre kerített ügynökök vallatásánál a határvédelmi és kémelhárító szervek szinte minden esetben fizikai erőszakhoz nyúltak. A másik fél által alkalmazott bántalmazásokra, kínzásokra számtalan példa található a levéltári forrásokban.⁶⁴ A kihallgatás után az ügynököknek általában két lehetőségük volt: vagy vállalták a kettős ügynöki munkát, vagy hosszú időre börtönbe, illetve büntetőtáborba kerültek. Sokuk csak hosszú évekkel a konfliktus lezárulta után térhetett haza.⁶⁵

A propagandában legtöbbször „határincidenseknek” vagy „provokációnak” hívott összecsapások egymást érték 1949 és 1952 között. Rekonstruálásuk és értékelésük nem csak hatalmas számuk miatt nehéz. A szemben álló felek gyakran az ügynökök átdobásáról is úgy akarták elterelni a figyelmet, hogy ugyanannak a határszakasznak egy másik részén összetűzést provokáltak ki. Több olyan esetet is ismerünk, amikor az összetűzés kifejezetten diplomáciai célokat szolgált. Jó példa erre az 1949. október 27-ei gyűrűpusztai határincidens. Az áldozatokat vagy sebesülteket nem követelő negyedórás fegyveres harcot a jugoszláv fél azért provokálta, hogy ismételten felhívja a Nyugat figyelmét Jugoszlávia szorongatott helyzetére. Néhány órával később ugyanis New Yorkban Jugoszlávia képviselője, Aleš Bebler külügyminiszter-helyettes félbeszakította az ENSZ politikai bizottságának ülését, majd drámai hangon közölte, hogy ez volt az „eddigi legarcátlanabb és legkomolyabb határincidens”, és ez magyar részről „háborús célokat” jelent.⁶⁶ Felszólalásával másnap az incidens a *New York Times* címlapjára került – Rákosi pedig telefonon magyarázkodott az aggódó Molotovnak és Styemenkónak, a szovjet hadsereg vezérkari főnökének, hogy csak „soron lévő” kisebb jugoszláv provokációról van szó.⁶⁷

63 MOL XIX-B-10 XV/1-15 fm-1953. (36. d.) (Igazoló jelentés. Budapest, 1953. márc. 19.)

64 MOL XIX-B-10 1950. 60. d. XV/1 (22. d.) (Határőrség tevékenységével kapcsolatos észrevételek. Tatai Istvánnak, az ÁVH szegedi hírszerző kirendeltség vezetőjének jelentése. 1950. nov. 18.)

65 ÁBTL 3.2.4. K-541/T.

66 Yugoslavs Allege Hungarian Firing. Say Troops Shot Weapons and Threw Grenades Toward Border for 8 Hours. *New York Times* 1949. okt. 30. 1. és 16.

67 *Rákosi Máttyás: Visszaemlékezések 1940–1956.* II. Szerk. Feitl István–Gelléri Lázár Márta–Sípos Levente. Napvilág, Bp., 1997. 777–778. és MOL M-KS 276. f. 65. 207. ó. e. (Rákosi Máttyás tájékoztatója Szmirnovnak, a budapesti szovjet nagykövetség tanácsosának a gyűrűpusztai incidensről. Budapest, 1949. okt. 31.)

A magyar hírszerzés

A katonai hírszerzés információgyűjtő tevékenysége, 1948–1950

1948 és 1950 között az információszerzés feladatának legnagyobb része a katonai hírszerzésre hárult, noha ebben a fázisban még a politikai, nem pedig a katonai jellegű információk gyűjtésére helyeződött a hangsúly. A Tájékoztató Iroda határozata után az információgyűjtést a Katpol V. (hírszerző) Osztálya kezdte meg Gát Zoltán vezetésével. Gát komoly tapasztalatokkal rendelkezett a Jugoszlávia elleni munkában. Mielőtt a szovjetek 1945-ben beszervezték és megbízták a Katpol hírszerző részlege megszervezésével, 1933–1936-ban a szombathelyi vadászandár 2. (hírszerző) osztályának jugoszláv előadója volt, majd 1943–1944-ben a 2. vkf. offenzív alosztályának Balkán-arcvonalát vezette.⁶⁸ Az információszerzést két irányban kezdte meg: egyrészt a jugoszláv politikai emigránsok tippjei alapján megpróbálta felkutatni a Tájékoztató Iroda határozatával egyetértő és Jugoszláviában maradt személyeket, másrészt megpróbálta aktivizálni a 2. vkf. osztály egykori jugoszláviai, illetve Jugoszlávia ellen dolgozó ausztriai és olaszországi ügynökeit és informátorait.

A rendelkezésre álló dokumentumok azt mutatják, hogy mindkét irányban számtalan próbálkozás történt. Az emigrációja előtt budapesti jugoszláv katonai attaséként szolgáló Dušan Vidović például barátját, a Belgrádban élő és a Moszkvával való szakítást ellenző Branko Ivatovićot „ajánlotta” a Katpol figyelmébe. A futárnak a következő üzenetet kellett neki átadnia:

„Dušan Vidović elvtárs ajánlása alapján felszólítunk téged a dolgozó népnek a nemzetközi munkásmozgalom és a haladó erők segítségével történő felszabadításáért folyó harcban való részvételre. Ha a munkát elvállalod, válaszoljál saját kezűleg, de aláírás nélküli levélben. Feladatod tájékoztató jellegű lesz. A 17-es tájékoztató egység parancsnoksága.”⁶⁹

Arról, hogy Branko Ivatovićot végül sikerült-e a magát „17-es tájékoztató egységként” szerepeltető Katpolnak beszervezni, nem rendelkezünk információval. Az ilyen jellegű próbálkozások azonban legtöbbször kudarcra végződtek. Mindössze néhány olyan ügynökről tudunk, akik – legalábbis magyar források szerint – nem voltak kettős ügynökök, és beszerzésük után folyamatosan jelentettek. A jugoszláv biztonsági intézkedések 1949 eleji drasztikus szigorodását követően ráadásul nagyon nehezzé vált az ügynökökkel való kapcsolattartás. A Katpol 1950-es megszűnése után a legtöbb ilyen ügynöknek „nyoma vész” a do-

68 ÁBTL 2.1. A BM Zárt irattárának iratai. VII/38. Gát Zoltán, 8. (Gát /Galocsik/ Zoltán környezettanulmánya. Kistarcsa, 1952. okt. 16.)

69 ÁBTL 3.2.4. K-943/T Sebők József (Komornik Vilmos rendőr alezredes feljegyzése Sebők József ügyében. Budapest, 1964. márc. 31.).

kumentumokból. Ha később is kapcsolatban álltak a magyarokkal, és eredményesen dolgoztak, minden valószínűség szerint a szovjetek átvették őket.

A 2. vkf. osztály egykori jugoszláviai ügynökeinek és informátorainak Katpol általi alkalmazásáról egyelőre csak az ezzel kapcsolatos információgyűjtés dokumentumai kerültek napvilágra.⁷⁰ Ezekből kiderül, hogy alkalmazásuk szintén nagy nehézségekbe ütközött. A jugoszláv kommunista hatalomátvételt túlélő és helyben maradt ügynökök többségét – például a Gát által a 2. vkf. osztály balkáni hálózatáról 1945 januárjában a szovjetek részére átadott „rádióműszaki és operatív adatok” alapján – 1945-ben az NKVD felkutatta és saját céljaira alkalmazta.⁷¹ Ha pedig erre nem került sor, a szovjetek átadták őket a jugoszláv hatóságoknak. Az NKVD és az OZNA/UDB hálóján átcsúszók felkutatása éppen 1949–1950 fordulóján, a Katpol megszüntetésével egy időben kezdett az első eredményekhez vezetni. Mivel az ügynökjelölteket elsősorban politikai hírszerző munkára lehetett felhasználni, az ügyek többségét az ÁVH hírszerző részlege örökölte meg.

A katonai hírszerzés információgyűjtő tevékenysége, 1950–1955

1949 januárjában szervezték meg a magyar hadsereg vezérkarát, amely azonban a hadseregfejlesztés kezdeti stádiuma miatt a tényleges hadműveleti tervező munkához 1949 végén fogott hozzá.⁷² A Vezérkar Hadműveleti Csoportfőnöksége először 1950 novemberében határozta meg a HM IV. Főcsoportfőnökség feladatait. Ezek között első helyen szerepelt a jugoszláv haderő hadrendjére, repülőtereire, haditengerészeti támaszpontjaira, határ menti erődjeire, fegyverzetére, kiképzési és mozgósítási rendszerére, valamint hadgyakorlataira vonatkozó adatok beszerzése. A dokumentum szerint a „felderítő szolgálat megszervezésében, illetve kiegészítésében” prioritást kellett kapnia Jugoszlávia Száva folyótól északra eső részének, ahol fel kellett deríteni a „területre beérkező új egységeket”, illetve minden olyan eseményt, amely az „imperialisták agressziós szándékára enged következtetni”.⁷³

A II. csoportfőnökség az állomány kiképzésével párhuzamosan kezdte az információgyűjtést, amelyhez sem ügynök, sem informátorhálózat nem állt rendelkezésre. „Jugó vonalon rengeteg áldozatot kellett hozni” – írta 1956-ban Révész Géza, a IV. Főcsoportfőnökség egykori vezetője, utalva a humán hírszerző részleg komoly személyi veszteséggel járó kísérleteiről a kitűzött feladatok teljesítésére.⁷⁴ A tömegesen beszervezett és átdobott civilek ráadásul még a feladat

70 Ld. ÁBTL 3.2.5. O-8-031. „Rába.” Volt Horthysta VKF2 jugoszláv ügynöksége.

71 ÁBTL 2.1. VII/38. (Jegyzőkönyv Gát Zoltán felülvizsgálati ügyében. Budapest, 1956. aug. 30.)

72 Ld. Ritter L.: War on Tito's Yugoslavia i. m. (3. jz.) 19–20.

73 HL MN 1950/T 1061. (A H.V.K. Hdm. Csfség. havi felderítő jelentésekkel kapcsolatos követelményeinek meghatározása a HM IV. Főcsoportfőnökség felé. Budapest, 1950. nov. 3.) 56–66.

74 MOL M-KS 276. f. 62. cs. 36. ó. e. (Révész Géza feljegyzése Kovács Istvánhoz Farkas Mihály ügyében. Budapest, 1956. ápr. 9.) 6.

teljesítése esetén sem tudtak megfelelő eredményt produkálni. Alkalmazásuk korlátait jól mutatja az alábbi, a Vezérkar közlekedési osztálya által 1951 augusztusában készített értékelés:

„A IV. Főcsoportfőnökségtől kapott út- és vasútleírásokban szereplő adatok alapján a kiértékelést végrehajtottam. A leírások alapján pontos következtetéseket levonni nem lehet, mert azok kevés konkrét adatot tartalmaznak. Erősen meglátszik, hogy azokat nem szakemberek, hanem laikusok írták. [...] A beküldött adatok nagyon kétes értékűek.”⁷⁵

A rendelkezésre álló adatok szerint a HM IV. Főcsoportfőnökség első és 1953-ig egyetlen Jugoszláviába telepített hírszerzője az akkor 28 éves Kárpáti Tibor volt. A korszak azon kevés magyar hírszerzője közé tartozott, aki jól beszélt a célország nyelvén. Négy éven keresztül irodavezetői, majd 1954-ben attaséi, végül II. titkári fedésben szolgált a belgrádi magyar követségen.⁷⁶ Az UDB mindenre kiterjedő ellenőrzése miatt kizárólag a sajtóból, illetve a diplomáciai tisztelet egyes tagjaitól volt lehetséges az információszerzésre.⁷⁷

A Jugoszlávia elleni magyar katonai hírszerzés viszonylagosan leghatékonyabb részlege a rádiófelderítés, illetve a rejtjelrejtő alosztály volt. Ennek Berény János vezette jugoszláv csoportja a jugoszláv haderő rádióforgalmának azon részét, amelyet úgynevezett „keveréssel” rejtjeleztek, meg tudták fejteni.⁷⁸ Gyürk Ottó, a rejtjelrejtő alosztály vezetőjének visszaemlékezése szerint ennek segítségével jelentős eredményeket értek el:

„Nagyon sok adatot kaptunk a magyar határ mentén felépített katonai célú épületekről, tiszti beosztásokról, alakulatok létszámáról, fegyverzetéről, úgy-hogy távirataink soron kívül kerültek értékelésre. [...] Százszámra fejtettük a táviratokat és a sok anyagból csak összeállt a diszlokáció.”⁷⁹

Folyamatosan tájékoztatni tudták továbbá az Országos Légvédelmi Parancsnokságot a levegőben lévő jugoszláv gépek típusáról, számáról, menetirányáról és tervezett repülési idejéről, amely a rádiólokátor-rendszer 1952-es üzembe állítása előtt nagy fontossággal bírt.⁸⁰ Ugyanakkor a magasabb szintű,

75 HL MN 1951/T24/1. (A Honvéd Vezérkar katonai közlekedési osztályának jelentése. Budapest, 1951. aug. 26.)

76 A szerző telefoninterjúja Kárpáti Tiborral. Budapest, 2001. okt. 20.

77 Kárpáti lehetőségeire ld.: MOL M-KS 276. f. 65. cs. 207. ó. e. (Kárpáti Tibor jelentése a belgrádi magyar követség helyzetéről. Belgrád, 1951. máj. 7.) és MOL XIX-J-1-j Jugoszlávia 5/e-00566-1953 (17. d.) (Kárpáti Tibor feljegyzése a belgrádi követség helyzetéről. Belgrád, 1953. febr. 28).

78 A szerző interjúja Berény Jánossal, 2009. júl. 10. és 14.

79 *Gyürk Ottó: Az ellenség hullámhosszán avagy a kulcsos szobák titka, 1947–60. Kiadatlan visszaemlékezés. A szerző birtokában.* 70.

80 Uo. 71.

Enigma rejtjelező géppel titkosított rádióforgalommal nem tudtak megbirkózni, tehát stratégiai fontosságú információkhoz nem jutottak hozzá.⁸¹

Mivel a magyar vezetés úgy értékelte, hogy Jugoszlávia az az irány, „ahonnan minden pillanatban közvetlen támadás veszélye fenyeget bennünket”, 1951-től egyre hangosabban követelte a HM IV. Főcsoportfőnökségétől az eredményeket.⁸² A hírszerésre nehezedő hatalmas nyomás jól érzékelhető Révész visszaemlékezéseiből:

„A vacsora után, ott a helységben Szergejev [a Politikai Főcsoportfőnökség szovjet főtanácsadó-helyettese – a szerző megj.] és Vaszilcsenkó [a Honvéd Vezérkar főtanácsadó-helyettese – a szerző megj.] szovjet tanácsadókkal beszélgettem, amikor odajött Farkas, napóleoni pózban megállt előttem és kezével felütötte a váll-lapomat, a legnagyobb megdöbbenésemre a következőket mondta: ha a legrövidebb idő alatt nem lesz Jugoszláviában egy jól működő hírszerőhálózat, lefokozlak és kirúglak a seregből.”⁸³

A katonai hírszerzés összteljesítménye azonban nem javult. 1953 júliusában – tehát csaknem három évvel a feladatok kitűzése után – Székely Béla, a vezérkari főnök általános helyettese összefoglalta, hogy a vezérkar eddig milyen Jugoszláviával kapcsolatos adatokat kapott a HM IV. Főcsoportfőnökségtől és mire lenne a továbbiakban szüksége a hadműveleti munkához. A jelentés nyilvánvalóvá teszi, hogy a konfliktus ötödik évében még mindig alapvető információk hiányoztak a szemben álló haderőről:

„A jugoszláv hadsereg harci és személyi állományának, harckészültségének és csapatai, valamint magasabb egységei elhelyezkedési körleteinek ismerete – alapvető kérdések a hadműveleti feladatok megoldásánál. Azonban ezek az adatok vagy egyáltalán nem állnak rendelkezésünkre, vagy ha vannak is, akkor azok igen kezdetlegesek és kis értékűek.”⁸⁴

A dokumentum ezt követően további nyolc oldalon át sorolja, milyen tényekről nincsen tudomása a Magyar Néphadsereg vezetésének, s ebből kiderül, hogy mind a jugoszláv haderő szervezeti felépítése, mind annak technikai felszereltsége, mind pedig Belgrád katonapolitikai törekvései tekintetében igen kevés információval rendelkeztek.

81 A szerző interjúja Berény Jánossal és Vadász Ivánnal (ld. a 78. és a 13. jz.-et).

82 HL MN 1956/T 26/12. (Szücs Miklós, a Magyar Néphadsereg Vezérkara hadműveleti osztálya vezetőjének összefoglaló jelentése Farkas Mihály honvédelmi miniszter számára. Budapest, 1951. jan. 5.) 2.

83 MOL M-KS 276. f. 62. cs. 36. ő. e. (Révész Géza feljegyzése Kovács Istvánhoz Farkas Mihály ügyében. Budapest, 1956. ápr. 9.) 7.

84 HL MN 1953/T 5/2. (HM IV. Fcsf. elvtársnak. Budapest, 1953. júl. 25.)

*Az állambiztonsági hírszerzés jugoszláviai
információgyűjtő tevékenysége, 1948–1955*

Bár Farkas Vladimir visszaemlékezése szerint kezdetben a VIII. Főosztály is megpróbálkozott ügynökök átdobásával, de azok látványos kudarca után a minőségi információgyűjtés útját választotta, és emellett – a szovjet tanácsadók támogatásával – a vezetés pressziója ellenére is kitarzott. Ebből kifolyólag azonban Jugoszlávia elleni tevékenysége 1953-ig gyakorlatilag a tervezésben és az előkészületekben merült ki. Először komoly erőfeszítéseket tett, hogy a Katpol előkészítő munkájára alapozva felkutassa és beszervezze a 2. vkf. egykori jugoszláviai és ausztriai hálózatának hírszerzésre felhasználható tagjait. Majd – a 2. vkf. egyik alosztályvezetője segítségével és egy nem létező magyar szélsőjobboldali emigráns szervezet nevében – megpróbálta felvenni a kapcsolatot Erwin von Lahousennel, a német Abwehr szabotázsosztályának hajdani vezetőjével, hogy a szervezet esetleg Jugoszláviában maradt ügynökeit felhasználhassa. Arra vonatkozólag, hogy Lahousen 1955-ben bekövetkezett haláláig jutott-e valami eredményre, jelenleg nem rendelkezünk információkkal.⁸⁵ Farkas Vladimir visszaemlékezése szerint Rákosi javaslatot tett arra is, hogy az általa személyesen is jól ismert Vittorio Vidali révén a VIII. Főosztály szolgálatába állítsa a trieszti kommunista párt szervezetét. A hírszerző osztály szovjet főtanácsadója azonban arra hivatkozva, hogy „kommunista párttagokat sohasem szabad beszervezni”, dühösen elutasította a Vidalival kapcsolatos javaslatot.⁸⁶ Nem véletlenül: maga Vidali évtizedek óta a szovjet hírszerzésnek dolgozott.⁸⁷

A VIII. Főosztály első emberét 1952 januárjában telepítette Jugoszláviába Pintér Mihály személyében, aki a belgrádi követség gépkocsiveetője lett.⁸⁸ Hírszerző feladatot azonban nem kapott, „mert arra sem politikai képzettsége, sem pedig általános műveltsége” nem tette alkalmassá.⁸⁹ A legális rezidentúrát csak 1953 októberében szervezték meg. Mint az ÁVH munkáskádereinek többsége, a rezidentúra tagjai sem rendelkeztek hírszerző vagy kémelhárító tapasztalattal, ráadásul a szerb-horvát nyelvet is igen gyengén beszélték. Ez még akkor is súlyos hiányosság volt, ha a rezidentúra a szovjet blokk és Jugoszlávia között folyamatban lévő normalizáció miatt csak előkészítő munkára kapott is utasítást, és beszerzéseket nem hajthatott végre.⁹⁰ Munkájuk 1954. szeptemberi értékelése azt mutatja, hogy erre lehetőségük sem akadt volna:

85 A szerző interjúja Farkas Vladimirrel (ld. a 9. jz.-et).

86 *Farkas V.*: Nincs mentség i. m. (9. jz.) 299.

87 *Ivo Banac*: i. m. (4. jz.) 238–241.

88 ÁBTL 3.2.6. Rezidentúra dossziék OL-8-006/1. (Pintér Mihály elvtárs jellemzése. Budapest, 1953. jún. 26.)

89 Uo.

90 ÁBTL 3.2.6. OL-8-006/1. (Javaslat a belgrádi rezidentúra közeljövőben végrehajtandó feladataira. Budapest, 1953. dec. 27.)

„A rezidentúrán dolgozó munkatársak beszervezést ezideáig nem hajtottak végre, tanulmányozást is csak egy-két ügyben kezdtek és ezek is kezdeti állapotban vannak. Nem folyik módszeres tippkutatás, nincsenek társadalmi kapcsolatok és a hivatalos kapcsolatok adta lehetőségeket sem használják fel elég aktívan. [...] Maga a Központ sem látta pontosan a jugoszláviai helyzetet és ezért nem tudott kellő segítséget biztosítani az elvtársak részére.”⁹¹

Bár az előkészítő munka folytatódott, a rezidentúra 1955 nyarán minden eredmény nélkül fejezte be működését.

A jugoszláv hírszerzés

A jugoszláv hírszerzés magyarországi tevékenységét a magyar kémelhárítás irataiból és a Malogoski-dossziéból tudjuk rekonstruálni. Malogoski beszámolt egy 1952 februárjában Belgrádban megrendezett értekezletről, amelyen az egyesített hírszerző központok részletesen értékelték az eddigi eredményeket. Eszerint Jugoszlávia összesen 90 ügynököt alkalmazott a Magyarország elleni hírszerző munkára. Ebből 30 fő magyarországi, 60 fő pedig olyan jugoszláviai lakos volt, akiket ideiglenesen, bizonyos feladatok végrehajtására dobtak át magyar területre.

A 30 magyarországi ügynököt több csoportba lehet osztani. Az első csoportba a muraszombati hírszerző központ ügynökségének tagjai, zömmel a határ mentén élő parasztok és munkások tartoztak. A magyar haderő és ÁVH Határőrség tagjai közül két fő, az államapparátusból mindössze egy fő – a Magyar Államvasutak budapesti igazgatóságának egy tisztviselője – volt beszervezve és végzett aktív ügynöki munkát. A negyedik csoportba négy kettős ügynök (a magyar hírszerző szervek által beszervezett és az UDB által elfogott és visszafordított ügynök) tartozott. A kettősbirtokosok és a jugoszláv emigránsok közül mindössze két fő volt beszervezve – ráadásul csak az egyiknek volt rendszeres kapcsolata a központtal.⁹² A 30 ügynök mindegyike információszerző ügynök volt – az úgynevezett hálózatépítő és fenntartó ügynökök mind jugoszláviai lakosok közül kerültek ki.⁹³

Az ügynöki hálózat tekintélyesnek tűnik, ebből azonban csak mindössze 5-6 hírszerzőt tartott további alkalmazásra érdemesnek az értekezlet. Malogoski visszaemlékezéseiből csak annyi derül ki, hogy a Néphadseregnél, illetve az ÁVH Határőrségnél szolgáló két ügynök 1952-ben már nem volt aktív. Ugyanakkor intézkedések történtek az ÁVH Határőrség öt tagjának beszerzésére –

91 ÁBTL 3.2.6. O-8-006/2, 39–46. (A belgrádi rezidentúra munkájának értékelése és a munka megjavítására vonatkozó javaslatok. Budapest, 1954. szept. 17.)

92 ÁBTL 3.2.4. K-903 126–127.

93 Uo.

ami 1952-ben még nem hozott eredményt.⁹⁴ Malogoski utalt arra is, hogy 1951 szeptemberében az ÁVH felgöngyöltette a muraszombati hírszerző központ egyik ügynökségét. Feltűnő, hogy Malogoski feljegyzéseiben említést sem tett az UDB, majd pedig a Koordinációs Osztály budapesti rezidentúrájának hírszerző tevékenységéről, amely pedig végig fontos szerepet kapott a jugoszlávellenes magyar propagandában.⁹⁵ Ha a szigorú magyar ellenőrzés ellenére volt szerepe, akkor az ügynökök információs támogatásában merülhetett ki. Ennél is meglepőbb, hogy Malogoski semmit sem árult el az információszerzés gyakorlati eredményeiről.

Az ügynökhálózat gyengesége miatt az UDB minden információszerző lehetőségre megpróbált lecsapni. Malogoski példaként említette az UDB kapcsolatfelvételét több olyan cionista szervezettel, amelyek Izraelbe kívánták juttatni azokat a zsidókat, akik a magyar „gazdasági és államapparátusban vezető helyet” töltötték be. A várható információkért cserébe az UDB felajánlotta a segítségét, és Stefan Bidek nevű ügynökét nagy mennyiségű pénzzel Magyarországra is küldte, hogy vegye fel a kiszemeltekkel a kapcsolatot. Bidek néhány hetes magyarországi tartózkodás után árulás révén az ÁVH kezére került, így az akció nem valósult meg.⁹⁶

Eredményes volt azonban a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségével (MHBK) való kapcsolatfelvétel. A volt katonatiszteket és csendőröket tömörítő MHBK egy harcosan antikommunista magyar emigráns szervezet volt, amely Magyarországon és Ausztriában hatékonyan működő hírszerző és kémelhárító hálózattal, valamint Graz mellett saját rádiólehallgató állomással rendelkezett. Kezdetben a francia Service de Documentation Extérieure et de Contre-espionnage-zsal (SDECE), majd az amerikai hadsereg Counter Intelligence Corpsával (CIC) működött együtt, de egyik szolgálatnak sem lett sem őszinte, sem megbízható partnere.⁹⁷ Belgrád kezdettől fogva figyelemmel kísérte az MHBK tevékenységét: hírszerző szolgálatait ugyanúgy igen aktív illegális tevékenységet folytattak Stájerországban és Karintiában, mint az MHBK. Sőt ügynökeiket 1949–1950-ben az MHBK nevében és igazolványaival küldték Magyarországra.⁹⁸ A valódi együttmű-

94 Uo.

95 Ld. pl. MOL M-KS 276. f. 65. cs. 207. ó. e. 8. (A magyar kormány szóbeli tiltakozó jegyzék tervezete a budapesti jugoszláv nagykövetség Bálint-ügyben játszott szerepe miatt. Budapest, 1952. nov. 18.)

96 ÁBTL 3.2.4. K-903 137. Bideket a bíróság halálra ítélte és 1953 elején kivégezték.

97 Az MHBK hírszerző tevékenységéről a legjobb összefoglaló: *Mark Stout: Émigré Intelligence Reporting. Sifting Fact from Fiction.* In: *Handbook of Intelligence Studies.* Ed. Loch K. Johnson. Routledge, London–New York, 2007. 253–268. Zákó András szerepéről ld. *Ungváry Krisztián: Az MHBK szürke eminenciása: Zákó András és az ellene folytatott állambiztonsági eljárások.* In: „...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni.” Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Szerk. Gebei Sándor–ifj. Bertényi Iván–Rainer M. János. Líceum, Eger, 2011. 483–498. Az MHBK és az UDB, valamint a nyugati hírszerző szolgálatok kapcsolatára vonatkozó kéziratomat én bocsátottam a tanulmány szerzőjének rendelkezésére.

98 ÁBTL 3.2.6. O-8-009. (Daróczi Imre vallomása. Budapest, 1952. ápr. 16.) 61–62.

ködés azonban lényegesen nagyobb eredményekkel kecsegtetett, mint néhány informátor vagy az ÁVH – kétséges eredményű – megtévesztése.

Az első tárgyalásokat az UDB Vezérkar II. Igazgatóságának bécsi rezidense, Milan Georgijevic folytatta Kapitánffy Albinnal, az MHBK elhárító részlegének vezetőjével Klagenfurtban. Az 1951 júliusában lezajlott megbeszéléseken megállapodás született egy jugoszlávok által finanszírozott összekötő csoport teljes titokban történő létrehozásáról.⁹⁹ A megállapodást mind a két fél betartotta: az összekötő csoport megkezdte működését és az együttműködés hosszú időn keresztül titokban maradt mind a francia, mind az amerikai szolgálatok előtt.¹⁰⁰ 1952 májusában Kapitánffy és Zákó András, az MHBK vezetője már a jugoszláv hírszerzés vezetőivel tárgyalt Belgrádban.¹⁰¹ Az ott aláírt megállapodás, illetve az annak alapján létrejött együttműködés részleteiről ma még nem rendelkezünk érdemi információkkal. Malogoski visszaemlékezése szerint azonban az együttműködés jugoszláv szempontból rendkívül hasznos volt: az MHBK szolgáltatta „a legkomolyabb adatokat Magyarországra vonatkozóan a jugoszláv hírszerző szolgálatnak, az összes többi hírszerző szolgálatok közül”.¹⁰²

Az információszerző tevékenység értékelése

Ameddig a megfelelő levéltári források hiányában nem tudjuk rekonstruálni a politikai és katonai döntéshozatalra gyakorolt hatását, addig az információszerző tevékenységet nem lehet hitelt érdemlően értékelni. A rendelkezésre álló információkból azonban annyi már ma is megállapítható, hogy amíg a korábbi szoros együttműködésnek és a titkos információszerzés meglévő lehetőségeinek köszönhetően 1948–1949-ben mindkét fél viszonylag pontos képpel rendelkezett a másik politikai, gazdasági és katonai helyzetéről, 1949 második felétől mind a szovjet blokk, mind Jugoszlávia sok tekintetben a sötétben tapogatózott.

Egyik félnek sem sikerült olyan ügynököket és informátorokat beszerveznie, akik révén betekintést nyerhettek volna a másik oldal vezetésének politikai, gazdasági, katonai vagy állambiztonsági terveibe. A beszervezettek többsége alacsony pozíciót töltött be, és kis jelentőségű információkhoz fért hozzá. Mindkét

99 Uo. 160. és ÁBTL 4.1. BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődjei által az állambiztonsági munkához készült háttéranyagok. A-2127/24. (Hírszerzés történeti kutatás. A francia irányítás alatt álló MHBK ellenséges hírszerzőszerv kapcsolata más ellenséges hírszerző és elhárító szervek felé. Budapest, dátum nélkül) 158.

100 The U. S. National Archives and Records Administration RG 263. ZZ-19. MHBK Vol. 3. 2/1. (Tipelling's information on Hungarian Veteran's Association, MHBK. Frankfurt, 1954. okt. 7.)

101 ÁBTL 3.2.4. K-903 180.

102 Uo. Az UDB és a nyugati hírszerző szolgálatok kapcsolatáról a mai napig nagyon kevés információ látott napvilágot. Coleman Mehta kutatásaiból azonban tudjuk, hogy az UDB és az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség (Central Intelligence Agency, CIA) 1950 végétől több területen is együttműködött egymással. *Coleman Mehta: The CIA Confronts the Tito–Stalin Split, 1948–1951. Journal of Cold War Studies* 13. (2011) 1. sz. 101–145.

félnek értékes adatokat nyújtottak azonban a másik oldalról jött politikai emigránsok. Beszámolóik minden területen fontos forrásnak bizonyultak, hírszerzési célra azonban csak ritkán lehetett őket eredményesen felhasználni. Távozásukkal ugyanis azonnal felkeltették az ellenséges állambiztonság figyelmét, és a velük kapcsolatban álló személyek gyanúba kerültek. A kémelhárító tevékenység révén szintén nagy mennyiségű információhoz jutottak a felek. Ezek révén sikerült képet alkotniuk az ellenfél hírszerzésének módszereiről, katonai potenciáljáról viszont nem. Úgy tűnik, hogy a katonai vonatkozású információk területén – legalábbis a magyar oldalon – a rádiófelderítés nyújtotta a legmegbízhatóbb eredményeket.

Emberrablások és merényletek

Mind Magyarország, mind Jugoszlávia több esetben vádolta egymást emberrablások és merényletek végrehajtásával. A korabeli hivatalos források megbízhatatlansága folytán könnyű volna azt hinni, hogy ezek a diplomáciai jegyzékekben és a sajtóban is megjelenő esetek ugyanúgy a két fél propagandájának torzszüleményei voltak, mint a Rajk-perben elhangzott képtelen állítások. A levéltári források azonban egyértelműen azt mutatják, hogy az említett incidensek többsége *valóban megtörtént*, és a szemben álló felek ténylegesen felhasználták minden eszközt egymás ellen.

1949 nyarán és őszén mind a magyarok, mind a jugoszlávok több emberrablást hajtottak végre. Ez történt például magyar részről egy kettősbirtokos és egy határőr, jugoszláv részről pedig egy rendőrfőnök vonatkozásában.¹⁰³ Ez utóbbit 1949. szeptember 15-én azért hurcolták át erőszakkal jugoszláv területre, mert egyenruhájuk miatt azt hitték, hogy új, invázióra készülő alakulatok jelentek meg a határon, és első kézből akartak ezekről információt szerezni.¹⁰⁴ Az eset miatt a magyar kormány felszólította Jugoszláviát, hogy a határincidensek kivizsgálásáról az előző hónapban Szabadkán megkötött egyezmény értelmében járuljon hozzá egy közös magyar–jugoszláv vizsgálóbizottság létrehozásához. Miután ebbe Belgrád nem egyezett bele, a magyar kormány tiltakozásul felmondta az egyezményt.¹⁰⁵ Az ekkoriban csúcspontjára érő háborús hisztéria következtében a belgrádi magyar és a budapesti jugoszláv követség is célkeresztbe került. Az UDB 1949 júliusa és szeptembere között több alkalommal próbálta meg a

103 MOL XIX-B-10 1949. IV/15 2. 26. d. („Kettősbirtokosok őrizetbe vétele jugo területen” /:Prodán Veszelykó:/ [Budapest, 1949.]); MOL XIX-B-10 1949. IV/15 9. 26. d. („Jugoszláviába a Szentgotthárd–Felsőszölnöki jugoszláv–magyar határszakaszon áthurcolt magyar állampolgárok.” [Budapest], dátum nélkül); MOL XIX-B-10 1949. 26. d. IV/15 5. (Krajcer Slavó jugoszláv határőr átkerülése Magyarországra. Budapest, 1949.)

104 ÁBTL 3.2.4. K-903 138.

105 Uo. 137. és MOL XIX-B-10 1949. IV/15 44. 26. d. („Nagy Lajos és Horváth János rendőrfőnök elrablása.” Budapest, 1949. okt. 31.)

magyar diplomáciai és kereskedelmi kirendeltség munkatársait elrabolni, illetve elrablásuk után erőszakkal információszerezésre kényszeríteni – sikertelenül.¹⁰⁶

Az emberrablások másik „hulláma” 1952-höz kötődik. Január végén a szabadkai hírszerző központ szervezésében egy háromfős UDB-ügynökszempont lépett át a magyar határt azzal a feladattal, hogy kísérelje meg a jugoszláv emigráció egyik magas rangú tisztségviselőjének elrablását. A csoport élén egy 1950-ben illegálisan Jugoszláviába szökött, többszörösen büntetett kalandor, a korábban a budapesti IX. kerület „vagányaként” ismert Bálint László állt.¹⁰⁷ Miután a csoport több héten át megfigyelés alatt tartotta Budapesten az emigránsokat, nyomára bukkant a magyar hírszerzéssel való kapcsolata miatt célpontként kijelölt Dusan Vidovićnak. Hamis ÁVH-igazolványokkal elcsalták a lakásáról, majd az összes ellenőrzést kijátszva Jugoszláviába hurcolták. A hihetetlen akció eredményét a kétségbeesett ÁVH azzal tetézte, hogy hét másik, fontos pozíciót betöltő emigránst vett őrizetbe Vidović nyomtalan eltűnése miatt, azzal vádolva őket, hogy közülük van az ügyszó.¹⁰⁸

A sikeren felbuzdulva a Bálint-csoportot 1952 augusztusában ismét átdobták Magyarországra. Ezúttal a jugoszláv ENSZ-misszió egykori titkárát, az emigráció vezetőjének tekintett Boris Verstovšeket kellett elrabolniuk.¹⁰⁹ Az emigránsok megerősített védelme ellenére a feladatot ismét sikerrel végrehajtották. Verstovšeket egy szőnyegbe csavarva kicsempészték a lakásából, majd a Dunán egy csónakon egyszerűen kiveztek vele Budapestről. Már a jugoszláv határ közelében jártak, mikor az ÁVH véletlenül a nyomukra bukkant.¹¹⁰ A Rákosi-korszak legnagyobb embervadászata indult meg: az ÁVH Határőrség, a honvédség, a rendőrség, a belső karhatalom 8772 embere vette üldözőbe a csoportot.¹¹¹ Több mint tíznapos, a Duna–Tisza közén átnyúló üldözés után, 1952. szeptember 24-én Algyőtől keletre fogták el Bálintot és társait.¹¹² A magyar vezetést sokkolta a Bálint-ügy, amely katasztrofális színben mutatta be a magyar állambiztonságot. A bosszú ennek megfelelően rendkívül kegyetlen volt. A fennmaradt jegyzőkönyvek szerint Bálintot maga az ÁVH vezetője, Péter Gábor hallgatta ki, és személyesen irányította a – gumibottal, varrótűvel és harapófogóval végzett – megkínzását. Parancsára letartóztatták és súlyosan bántalmazták Bálint édesanyját, anyósát, öccsét és több más hozzátartozóját is.¹¹³

106 ÁBTL 3.2.5. O-8-046. (Belgrádi magyar nagykövetség. Összefoglaló jelentés. Budapest, 1950. jan. 12. és UDB provokációk a belgrádi magyar nagykövetség ellen. Budapest, 1950. okt. 14.)

107 ÁBTL 3.1.9. BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődjei által kezelt vizsgálati dossziék V-888/1-12. Bálint László.

108 Interjú Sventina Albert-Ernővel. Budapest, 2007. aug. 18.

109 MOL M-KS 276. f. 65. cs. 105. ő. e. („Boris Verstovšekről és a magyarországi jugoszláv emigrációban betöltött szerepéről. Feljegyzés Rákosi elvtársnak.” Budapest, 1953. márc. 7. és 16.)

110 MOL XIX-B-10 1952. IV/6. 62–63. (17. d.) (A Határőr Parancsnokság jelentése. 1952. szept. 22.)

111 Uo. 51. (A Határőr Parancsnokság jelentése. 1952. szept. 19.)

112 Uo. 55. (Piros László, az ÁVH Határőrség parancsnokának jelentése Péter Gábornak, az ÁVH vezetőjének Bálint László és társainak elfogásáról. Budapest, 1952. szept. 26.)

113 ÁBTL 3.1.9. V-888/1-12. Bálint László.

A vezetés egy nagyszabású kirakatperrel próbált revansot venni Jugoszlávián. A „jugoszláv emberrablók” 1952. november 14. és 17. között Budapesten, a hazai és nemzetközi sajtó jelenlétében megrendezett pere azonban nem váltotta be a reményeket. Bár az elhangzott vádak nagy többsége megfelelt a tényállásnak, a rendszer nem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy a vádiratot a sztálini koncepciók peres sablonjából merített terrorcselekmények motívumaival is kiegészítse.¹¹⁴ A hazai és a nemzetközi közvélemény nem is hitte el, hogy ez nem Rákosiék egy újabb színjátéka.¹¹⁵ Mi több, a jugoszlávok sem nézték tétlenül a pert, hanem nyomban vissza is vágtak: 1952. november 17-én a *Borba* közölni kezdte annak az állambiztonsági tisztnek, Újhelyi Györgynek a vallomássorozatát, aki a Jugoszlávia elleni hírszerzésben fontos szerepet játszó pécsi, majd mohácsi ÁVH-kirendeltség vezetőjeként tevékenykedett egészen addig, amíg július 28-án, jelentős mennyiségű titkos irattal a táskájában át nem szökött a határon.¹¹⁶

Végül érdemes röviden megvizsgálni a merényletek kérdését. A titkos háború számtalan halálos áldozatot követelő incidense közül a jelenleg elérhető források alapján mindössze egy esetet lehet biztosan merényletként azonosítani: 1949-ben a muraszombati UDB egy ügynöke lelőtte az ÁVH egyik informátorát, miután az leleplezte az UDB-kirendeltség hálózatának egy másik tagját.¹¹⁷ De azt is tudjuk, hogy ugyanez az UDB-kirendeltség 1951 közepén egy olyan 10 fős diverzáncsoport összeállítását és kiképzését kezdte meg, amelynek az egyik feladata az 1-2 hónaposra tervezett magyarországi bevetés során az ÁVH ismert tisztjeinek és ügynökeinek likvidálása lett volna.¹¹⁸ Bár fennmaradtak olyan, 1953 elejéről származó jelentések, amelyek az ÁVH Határőrség Felderítő főosztályát figyelmeztetik erre az egységre, annak kiderítése további kutatást igényel, hogy a csoport bevetésére tényleg sor került-e, és ha igen, milyen feladatokat hajtott végre.¹¹⁹

114 Bálint azt vallotta, hogy az emberrablások mellett fel akarták robbantani az újjáépített budapesti hidakat és meggyilkolni a „miniszterelnököt és több olyan vezető férfiút, akikre az UDB megadja az utasítást”. Ld. A jugoszláv emberrablók bűnpere. Szabad Nép 1952. nov. 16. 2. Érdekesség, hogy a Bálint-perről 2000-ben elsőként író, de annak háttérét egyáltalán nem vizsgáló Kiszely Gábor Bálint UDB-s megbízatását egy „silány kémregénybe illő – semmilyen tekintetben nem verifikálható – történetnek” nevezte. Ld. *Kiszely Gábor: ÁVH. Egy terrorszervezet története.* Korona, Bp., 2000. 242. Bálintot és négy társát kémkedés és terrorcselekmény büntette miatt 1952. november 17-én halálra ítélték és kivégezték.

115 MOL XIX-J-4-a KüM 00198/1952 393-396. („Jugoszlávia Magyarország ellenes politikája.” Belgrád, 1952. dec. 27.) (12. d.)

116 MOL XIX-B-10 1952 229/hü 1952. („Újhelyi áv. alhadgy. hazaárulásának kivizsgálása”. Budapest, 1952. júl. 30.) A *Magyarország az ÁVH vascszímája alatt* című *Borba*-cikksorozat összefoglalóját ld.: MOL XIX-J-4-a KüM 00198/1952. 403–405. (Magyarország ellenes rágalmak. Belgrád, 1952. nov. 22.)

117 ÁBTL 3.2.4. K-903 138.

118 Uo.

119 Uo. és MOL XIX-B-10 1953 0338/hü 1953. (36. d.) („Intézkedés kisebb ellenséges diverziós csoportok felszámolására.” Budapest, 1953. márc. 21.)

A végjáték

Sztálin halála után megkezdődött a szovjet blokk országai és Jugoszlávia közötti politikai kapcsolatok rendezése. A szovjet kezdeményezésre indult folyamat azonban vontatottan haladt, és ennek következményeképpen a titkos háború is csak lassan jutott nyugvópontra. Bár 1953 márciusától Belgrád négy és fél hónapig nem rendezett kempereket, az UDB folytatta az előző évihez hasonló, aktív és agresszív tevékenységét.¹²⁰ Még a határincidensek megszüntetéséről szóló 1953. augusztusi magyar–jugoszláv tárgyalások alatt is több fegyveres ügynököt dobott át Magyarországra. Bár a Nagy Imre-féle új magyar vezetés értesült az akcióról, hivatalosan nem tiltakozott, nehogy megszakadjanak a tárgyalások, és ezzel veszélybe kerüljön a viszony normalizálása.¹²¹

1953 ősztől azonban érezhetőek bizonyos változások. Miután mindkét ország felújította követi szinten a diplomáciai kapcsolatokat és újjászerveződtek a követségek, a hangsúly fokozatosan a rezidentúrákra épülő „klasszikus” hírszerzésre helyeződött.¹²² Volt azonban egy jelentős különbség: a magyar katonai és állambiztonsági rezidentúra – mint láttuk – már csak előkészítő munkára kapott engedélyt, beszerzésekre nem. Ennek ellenére a szovjet blokk állambiztonsági szolgálatai vezetőinek 1955. márciusi moszkvai értekezletén a KGB már az illegális rezidentúrák létrehozását is feladatként jelölte meg a magyar hírszerzés számára, azzal a kikötéssel, hogy a „folyamatban lévő normalizáció miatt a rezidentúra létrehozását, az operatív munkások kijuttatását egyelőre nem kell végrehajtani”.¹²³ De már erre sem került sor. Két hónappal később, Hruscsov belgrádi Canossa-járásával egy időben ugyanis a magyar hírszerző és kémelhárító szervek utasítást kaptak mindenfajta Jugoszlávia-ellenes tevékenység beszüntetésére. A gesztus nem került viszonzásra: a Magyarország-ellenes jugoszláv információszerezés – legalábbis a magyar állambiztonsági iratok szerint – nem állt le, legfeljebb intenzitása csökkent.¹²⁴ A titkos háború azonban véget ért.

120 MOL XIX-J-4-a 1-1953 4. („Magyarország ellenes jugoszláv propaganda”. Belgrád, 1953. jún. 12.) (14. d.)

121 MOL M-KS 276. f. 191. ó. e. (Gerő Ernő jelentése Rákosi Mátyásnak és Nagy Imrének. 1953. aug. 11.)

122 1953-ban mind a katonai, mind az állambiztonsági hírszerzés átszervezésre került. Miután az Államvédelmi Hatóságot összevonták a Belügyminisztériummal, 1953 júliusában létrejött a BM II. Hírszerző Osztálya, amelynek élén Gazdik Gyula, majd Hárs István állt. 1953. december 1-jével a HM IV. Főcsoportfőnökség helyét átvette a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnöksége, amely a honvédelmi miniszter irányítása helyett a vezérkar főnöke közvetlen alárendeltségébe került. A humán hírszerzést Szücs Ferenc, a rádiófelderítést Pászka Géza irányította. A Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. csoportfőnökség i. m. (9. jz.) 12–15. és Tóth E.: i. m. (26. jz.) 5.

123 *Okvátth Imre*: Jelentés a szocialista országok állambiztonsági vezetőinek titkos moszkvai tárgyalásairól. 1955. március 7–12. Hadtörténelmi Közlemények 114. (2001) 4. sz. 689–706.

124 ÁBTLL 3.2.5. O-8-015/1. („A J.SZ.N.K. hírszerző szerveinek tevékenysége a M.N.K. ellen. A BM II/2-e. osztályának összefoglaló jelentése.” Budapest, 1958. okt. 15.)

LÁSZLÓ RITTER

SECRET WAR BETWEEN THE SOVIET BLOC AND YUGOSLAVIA, 1948–1955

One of the important aspects of the Soviet–Yugoslav conflict between 1948 and 1955 was the ruthless struggle fought between the intelligence services of the two sides. The Yugoslavs were not only able to foil the attempts of the Soviet Bloc to overthrow Tito, but from 1951 on, they increasingly took the initiative. Their aggressive intelligence-gathering and subversive operations often succeeded in forcing the neighbouring Soviet satellite states to concentrate on their own defense on the invisible front. The present study examines the Hungarian–Yugoslav dimension of this multilateral struggle, on the basis partly of recently unearthed documents from the Hungarian state security and military archives, and partly of oral history interviews made with the surviving eyewitnesses of the secret war.

Having outlined the structure and the main features of the Hungarian and Yugoslav intelligence services, the study examines the illegal propaganda activities of the opposing parties. In the first two years of the conflict the secret services concentrated mainly on the illegal propaganda activity carried out by agents. From 1950, however, the importance of propaganda diminished in favor of the gathering of information. On both sides the services were expected to provide “total” intelligence gathering, covering every field and carried out by all possible means. Since the press was subjected to strict censorship on both sides, and the embassies were isolated from society by the host authorities, illegal measures prevailed in the process of intelligence gathering. Since there was neither time nor opportunity to set up “classical” clandestine networks, the services forced a great number of inexperienced civilians to collect information abroad. These inexperienced agents were prone to be captured soon, and such incidents frequently resulted in firefights between Yugoslav and Hungarian border guards. The overall number of the victims of such clashes must have exceeded one hundred.

The Hungarian intelligence services tried to contact both pro-Soviet Yugoslav citizens and the surviving Yugoslav agents of the pre-1944 Hungarian intelligence, but without any considerable success. The most effective section of both military and state security intelligence was signals intelligence, but even this failed to accumulate strategic information. Thus, the high command of the Hungarian army had no relevant information about the Yugoslav armed forces as late as 1953. Yet the Yugoslav intelligence service also failed to recruit agents who could have furnished vital information on the plans of the Hungarian leadership. Of the Yugoslav agents in Hungary, only five or six worked effectively, and therefore the UDB also contacted anti-communist Hungarian emigres in order to obtain more information.

Both Hungary and Yugoslavia frequently accused each other of having carried out assassination attempts and abductions. The study demonstrates that most of these incidents did actually occur, for the two opponents did not hesitate to resort to all possible means against each other. In 1949 both sides made several kidnappings in the border zone. In 1952 the UDB attempted to kidnap the leaders of the Yugoslav emigres living in Budapest, and the first such action was successful.

After Stalin’s death the relationship between the Soviet block and Yugoslavia gradually normalised. The intelligence residences at the Hungarian embassy at Belgrade were not allowed to recruit agents and informers, only to make preparatory work. In 1955 the Hungarian services put an end to the anti-Yugoslav activities, but the Yugoslav intelligence remained active in Hungary.

